

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Szerző: Cságyi Jenő
Cím: Barangolás a száz év előtti Budán

Forrás: Magyarország

Bp.
(Hely)

1922 VI/25
(Idő)

(Köt. v. füz.) (O

Osztályozás

Tárgy 725.092.1

Hely

Idő

"1922"

Személy

Barangolás a száz év előtti Budán

— A Magyarország tudósítójától —

Mult vasárnap *Tótfalván* maradtunk, abban a középkori faluban, mely a budai *Szénares* vagy környékén feküdt. Hogy éppen pontosan hol volt és meddig terjedt a mai *Krisztina-körút* vonalán a Fogaskerék felé, a legjobb akarattal sem mondhatom meg. Ezekről az eltűnt, vagy a városba beolvadt községekről Bada multjának kutatói csak szörnyű általánoságokban és meglehetősen egy-
máának ellentmondóan beszélgetnek. A 145 évi török megszállással, a régi lakosság elmenekülésével, kihalásával és külföldiek beözönlésével a történelmi tudat folyamatos-
sága megszűnt; csak a XVIII. század vége felé, amikor már az épületromokat is elhordták és beépítették az új lakosok, kezdtek a kutatók a város multjával foglalkozni. *Logodról* is Schams s még utána is jóideig a többi történész azt írja, hogy a mai *Logodi-utca* északi végénél volt, tehát ott, ahol az újabb kutatások szerint *Tótfalu*. Tótfalut pedig kihelyezik feljebb a völgyben, a *Szép Hona* felé. *Szenterzsébetfalvát* Schams és társai még a mai *Gellért-fürdő* táján keresik, de már tudjuk, hogy a pesti oldalon volt, a mai *Vámház-körút* környékén. 1913 óta nagyon nagy felkészültséggel folyik a főváros történetére vonatkozó adatok gyűjtése a leghivatottabb szakember, *Csánki Dezső* országos levéltári főigazgató vezetésével. Ő és tanítványai bizonyosan pontosabban tudják mindazt, amit az eddig ismert

adatok alapján találgattam és találgatni fogok, de, sajnos, még mindig nem tehetlek a nagyközönség számára hozzáférhetővé. Remélhetőleg, ha helytelent írok, megcáfolnak s így mégis csak megtudjuk mielőbb, hogy milyen is volt Magyarország-fővárosa a ködbevesző századokban.

Olcso bérház a Marczibányi-téren

A Városmajorral szemben a *Retek-utca* északi oldalán kezd emelkedni a *Rökus-hegy*. Oldalán a volt bősnyák kaszárnya hatalmas épülettömbjei állanak, ma katonai autótélep és térképészeti intézet. A hely szigorú katonai mivoltát mutatják az utcanevek is: *Káplár-utca*, *Ezredes-utca*, *Trombitás-utca*. Csak azt szeretném tudni, hogy miféle képzettársítás kapcsán került közbűk a *Nyul-utca*? De ha már megvan, menjünk fel rajta, bevezet a *Füller-utca*-ba, erről a *Garas-utca* a *Marczibányi-rétre*. Azaz most már azt olvassom, hogy Marczibányi-tér. Oldalában a még ritkán álló házak közt éke-
lenkedik egy székelyudvarhelyi honfőtársam háromemeletes bérháza. Ötven forint adósságban kapott itt a hetvenes években egy puszta telket, negyven évig gyönyörködött benne, akkor eladta a felét s ennek árából építtette a palotát. A tér külső végén áll egy szép kertben a Budai Lövészegylet lövőháza; az egyesület még 1696-ban alakult és máig is működik. Mellette visz fel az ut a *Rökushegy* kettős csúcsára. *Alvinczi-*

utca két csúcs között áll a *Rökus-kápolna*, falában egy tábla gyászolja *Schittenhelm* 1849 május 8-án eleseti hővéért.

A *Bimbó-utca* nem lehet kanyarodni a *Statisztikai Hivatal* parkjáiig. Nem ez volna ugyan az egyenes út, de kegyeletből idekerülök, hogy megnézzem a *Bánffy Dezső* báró egykori palotáját. Erkélyén szivarozgató minden reggel a miniszterelnökségtől való szabadulása után és gyönyörködött a szemben fekvő gyönyörű *Zipernovsky*-kertben. Több ház az utcáig nem rugott ki abban az időben, csupa barakkal, szilvával beültetett kertek voltak, a végükben meghuzódó kis házikókkal. Többek közt az is kiváló előnye volt az ittlakásnak, hogy nem kellett kapupénzt fizetni, csak úgy nyitogattuk ki a kaput a léccel bedugott kézzel vagy bottal. Schams korában csupa szülő volt a *Rózsadomb*, mert a *Bimbó-utca* már ezen van, valamint a *Rökushegy*, *Résmál*, *Vérhalom*,

Józsefhegy, *Szemlőhegy*, *Zöldmál*, meg a többi dombja ennek a regényes fekvésű, gyönyörű kilátást nyújtó hegy-völgyes világnak. Ma a *Lövőház-utca* és a *Heltai Ferencről* elnevezett régi *Oszlop-utca* közti földdarabon egész sereg középület van. Legnagyobb a Ganz-gyár telepe, ehhez csatlakozik a *Fény-utca* másik oldalán a Margit-körutig kirugva a honvédtudományi főiskola és a gázgyár, a Kis *Rökus-utca* másik oldalán pedig egész tömege van a tudományos intézeteknek. Meteorológiai intézet, Vetőmag Gyekisérleti Állomás, Rovartani Állomás,

Kémiai intézet, Zoofiziológiai Intézet, az utca végén pedig a *Rákócianum* katolikus gimnázium hatalmas tömbje.

Régi kut a dombtetőn

Az Országos Statisztikai Hivatal alatt szépen felnőtt már a park sűrű fája, alig látszik ki *Mechwart* Andrásnak, a Ganz-gyár volt igazgatójának mellszobra. Párhuzamosan a Margit-körutal húzódik át a hegyen a *Tudor-utca*. Ez már lakott lehetett száz évvel ezelőtt is, mert Schams az Országút külvárosi utcái közt egy *Doktor-Gasse*-t is felsorolt. Van is rajta a *Rózsahegy-utca* elágazásánál egy olyan régi ház, hogy testvérek közt elmulhatott kétszáz éves. A mellette levő hatalmas kertben egy emlékszámbe menő régi kut áll, hihetőség róla nevezték el a szomszéd *Kut-utca*-t! Szemben van a *Kapisztráni ferences barátok* óriási kertje, temploma és kolostora. A templom és a rendház az augusztinusoké volt; a török uralom megszűnte után építették, a rend megszűnte után a főutcai *Erzsébet-templomból* telepítették ide a ferenceket. A kolostorban gazdag, értékes könyvtár és kéziratgyűjtemény van. *Martinovics Ignác* iratait is itt őrzik.

A Margit-körutról a zárda kertje mellett vezet fel a hegyre a *Kálvária-állomás* sokkal behintett *Zárda-utca*. Egyrészt szép szerpentinutal képezték ki a régi meredekség helyett. Az itt álló kis vi-
tyillók eltűntek és feljebb a sűrűn nyíló mellékutakban is mindenütt már csak szebbnél-szebb villák vannak. A szer-

pentin épen a *Gül Baba* sírja felett van. A nagyon gyéren maradt török emlékek egyike ez a Rózsák Atyjának sírja; körül van építve teljesen a Wagner-villával, de a török zarándokok azért csak megtalálják. A sír egy kerek fülke kőlappal; mikor benne jártam, két elrongyolódott gyékényszőnyegen kívül semmiféle berendezése nem volt.

Gül Baba 1460 körül született, táncoló dervis volt, mint öregember került *II. Szolimán* szultán kíséretében 1541-ben Budára. A törökök a várbeli Nagybaldog-asszony-templomot — ma Matyás-templom — török mecsetté alakították s midőn az első istentiszteletet tartották benne, Gül Baba imádkozás közben meghalt. Sirkápolnáját 1543-ban építették.

A harminc nemes sírja

Az *Apostol-utcán*, *Vérhalom-uton* kerülnünk tovább a hegypárkányon, gyönyörködve az egész városra és messze a rákosi telepekre terjedő kilátásban. Az ut balra a Vérhalomtetőre visz; régebben *Ferenc-hegynek* hívták, mai nevét csak 1847-ben kapta, amikor *Döbrentey* Gábor indítványára a városi tanács magyar nevet adott a budai határrészeknek. Állítólag Kont nádort és a kivégzett harminc nemesit itt temették el 1393-ban s idehozták a kápolnába hatvanhárom év múlva az ártatlanul lefejezett Hunyad László fiatal testét is. Ezért ajánlotta *Döbrentey* a Vérhalom nevet. Mi azonban jobbrafordulunk és a nyaktörő *Kavics-utcán* lejutunk a völgybe, arra a szűk földnyelvre, mely a merdek hegy és a Duna közt az egyetlen *Zsigmond-utcán* át Óbudát Budához köti. A Dunaparton innen indul az esztendőmi vasut, mellette húzódik át a szentendrei villampanyasut sínja. A margit-

szigeti Dunaágban itt sorakoznak a *Hunnia-Pannonia* és *Sírdy* csónakházai a Császárfürdő parkjával szemben.

A *Császárfürdő* gyógyító kőforrásait már a rómaiak használták, a magyar uralom alatt a János lovagok kórháza és konventje volt itt, mellette a Szentháromságról címzett templomuk, melyről az egész községet *Szentháromságfalvának* nevezték. Hívták azonban *Felhéviznek* is. Tőle északra terült el *Szentjakabfalva*, a mai *Ujlak* helyén. Ez Óbudába olvadt be, Szentháromságfalva pedig Budának lett a Viziváros faláig kiépített részekkel együtt Országút evü külvárosa. A törökök *Velébég* fürdő-

ének nevezték el a fürdőt, Musztafa basa körülkerítette és malmot is építtetett hozzá; a visszafoglalás után a kincstár kezébe került, azután magántulajdonosok kezén vándorolt, míg 1802-ben *Marczibányi* István, a nagy mecénás egy várbeli házért és 72.000 forint készpénzért megvette s az általa betelepített Irgalmasrendnek ajándékozta. Schams szerint évi tizezer forint jövedelmet hajtott a rendnek a fürdő. Állott pedig az ő idejében egy közös fürdőből, hét két-kétdás szobából és tizenkilenc kőfürdőből. Azonkívül ivókurát is lehetett itt folytatni; az erre a célra szolgáló forrást 1804-ben találták, amikor *Marczibányi* új épületet toldott a fürdő déli oldalához. Erős fallal volt ez a forrás beboltozva és facsővön folyt le vize a Dunába.

A régi városfal mentén

Az Országúton 371 ház állott száz évvel ezelőtt, Ujlakon 396. Elég kis külvárosok lehettek, mert ugyanakkor a Tabánban 956 volt, a Vizivárosban 757, igaz, hogy a Krisztinavárosban mindössze 292, a Várban pedig 228. Tizennégy utcáját sorolja fel Schams. Dél felől mindent az akkor még fennálló városfal határolta. Ezt a törökök építették az Alváros védelmére és a vár északi bástyájától kiindulva a mai Vérmezőn és Margit-körút vonalán haladt a Horvát-utca torkolatáig. Ezt az utcát száz évvel ezelőtt is így hívták. Onnan a mai Királyhegy-utca vonalán lejött a Pálffy-térig (akkor Király-tér) s innen mindenütt a Dunaparton húzódott végig, helyenként egy-egy rondellával elhatárolva a mai Fiumeszállóig. Kövessük most már ezt a vonalat. A *Lukácsfürdő*t Schams meg sem említi, más forrásból úgy tudom, hogy eredetileg *Lynkas*-nak hívták, mert a fürdőzők a forráskörül mély természetes medencébe ültek bele, a németek ezt rontották *Lukas*-ra s ebből fordították a magyar *Lukácsot*. Az Irgalmasok kórháza mellett tovább sétálva a Margithíd alatt eljutunk a *Pálffy-térre*, ahonnan a szentendrei villamos indul, aztán az Állami Számvevőszék impozáns épülete mellett, egy keresztutcán meglátszik a *Király-fürdő* alacsony épülete és óriási kéménye. Schamsék még *Spenglerbad*-nak hívták, Buda török uralma alatt már megvolt, sőt 1664-ben *Wallsdorf* utelírása szerint szép márvány szökőkútból tört elő a meleg víz. A török uralom megszűnte után *Kórházi-fürdőnek* nevezték, népiesen pedig *Purgatóriumnak*. Állítólag olyan forró volt egyik forrása, hogy tojást főztek benne. A *König*-családé volt, tévedésből ebből fordították mai nevét.

Hol laktak a budai zsidók a középkorban?

Most már a Belyárosban járunk, mert a száz év előtti beosztás szerint Buda városa állt két Belvárosból: a *Vár* és a *Viziváros* és négy külvárosból: *Tabán*, *Krisztinaváros*, *Országút* és *Ujlak*. A Vizivárosnak a középkorban *Szentpéter* külváros volt a neve, de hívták *Alsóvárosnak* is, déli felét pedig *Halászárosnak* és *Zsidóvárosnak*, mert a mai Lánchid és a Várbazár közti részen laktak az alvárosi zsidók. A Várban is volt egy zsidó utca, a mai Disz-téren vezetett keresztül. Különösen *Zsigmond király*, majd később a *Jagellók* alatt telepedtek be nagyobb számmal és a török uralmat is végigölték. A Viziváros egyes utcái még máig is a száz év előtti nevet viselik. Így a már említett Horvát-utca kívül az *Iskola*-, *Kacsá*-, *Medve*-, *Gyorskocsi*-, *Donáti*-, *Fazekas*- és *Hattyu*-utca. Terei közül is a *Kapucinus-tér* megmaradt, de ma már nem rug ki a Dunára, csak a Fő-utca kis kiöblösödése. A Bomba-tér sem réz vesztette el nevét. Most

Batthyány-térnek hívják. Ez volt az egész város legszebb tere, — írja Schams, — amíg az *Erzsébet-apácák* majdnem a felét egy izléstelen kerítéssel el nem rekesztették. Abból az időből két ház is áll régi pompájában, csak az utca feltöltése folytán úgy lesüllyedtek, hogy az emelet mehetne el földszintnek; egyik a hármas, másik a négyes számú. A tér déli oldalát a *Szent Anna-plébánia* foglalja el. 1740-től 1758-ig építették, a jezsuiták kezében volt, a rend feloszlatása óta világi plébánia. Különösen szép látványt nyújt rézlemezekkel fedett két hatvanméteres tornya. Közél hozzá a franciskánusok 1703-ban megkezdett régi temploma, ma az *Erzsébet apácáké*. Mellette a rend női kórháza. Erről Schams még nem tud, tekintettel arra, hogy csak huszonkét év múlva építették.

Pár lépésre van a *Szilágyi Dezső*-, régebben *Fazekas-tér*, még régebben *Halpiac*. Disze a korai gót stílusban a millennium évében emelt vöröstéglás református templom. Száz évvel ezelőtt még egész Budán csak 62 református hívó volt; templomot sem tartottak fent, valamint evangélikus hittestvéreik sem, kik akkor százhatvenen voltak. Ezek később a Várban, a mai Honvédelmi minisztérium helyén, a Szentgyörgy-téren építettek egy

kis templomot. A honvédelmi minisztérium építkezése miatt le kellett bontani, s a kincstár építtette a Vár másik végén nekik a mai templomot a Bécsikapu-téren. A *Corvin-teretis* Schams korában még a *Kapucinus-tér*hez számították. Ma itt van a budai Vigadó, előtte a szép kis kut a vadászszoborral. A Kapucinusok temploma is 1702-ben épült, 1787-ben plébániává emelték a Halászáros részére. Schams idejében egy gvardián alatt huszonhárom tagból állott a zárda.

Jobb lába volt a németnek!

A Lánchid alatt nem lehet átjárni, fészkelők az Alagut előtti terre, persze az alagut sem volt még százévvvel ezelőtt, a Lánchid sem, ellenben farakodóhely volt itt a kiépítetlen Dunaparton, mellette a nagy katonai raktár, azon alul a hajóhid, melynek ma már neve sem maradt meg, mert a *Nagyhid-utcából* *Arany János*, a *Kishidből* *Türr István-utca* lett. A Dunaparra csukott kapuja mágnaspaloták néznek, a Fiume szállóval szemben; azonban a Lánchid-utcán érdekes régi borszáritó-fedelű földszintes házikó áll ki az utcára. Mellette kezdődik már a Várbazár a szobrászok kis műtermeivel, aztán kitágul a part, jobbra az *Apród-utca* felvezet a Tabánba. Kis házai közül kétőn márványemléktábla van. Egyikben *Virág Benedek*, a »szent öreg« költő lakott, a másikban *Semmelweis Ignác* orvos született, »az anyák megmentője«. Egyenesen folytatódik a Várkert-kioszk mellett egyik felől a rakpart, másik felől a *Döbrentey-utca*. Visszajutunk a tabáni plébánia mellé, az egykori *Gelért-templom*hoz. A szépen parkozott *Döbrentey-tér* déli oldalán a *Rudas-fürdő* mellett elhaladva, iszunk egyet a boltozat alatt a *Hungária*-forrás lithinmos gyógyvizéből, s azzal le is ülhetünk pihenni, mert most már egyetlen ház sincs a körút hátralevő szakaszán. A *Hajós-sor* eltűnt. A *Ferenc József-híd*ig néhány perc lenne még; megnézem az órát: éppen öt óráig tartott a körút. Tisztelem én annak a német patikusnak a lábát, ha száz évvel ezelőtt két és félóra alatt ezt megjárta.

Gagy Jend